

ВИМОГА ІНФОРМУВАННЯ ВИБОРЦІВ ПРО СПІВПРАЦЮ КАНДИДАТА ЗІ СПЕЦІАЛЬНИМИ СЛУЖБАМИ ІНШИХ ДЕРЖАВ: ЕВОЛЮЦІЯ ЗАКОНОДАВСТВА ЛИТВИ

БАСАЛАЄВА А.В. - PhD, доцент кафедри конституційного права ННІ права Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ORCID: 0000-0001-7558-2621

DOI: <https://doi.org/10.71404/EP.2025.3.54>

В науковій статті проаналізовано еволюцію правового регулювання в Литві інформування виборців про співпрацю кандидата зі спеціальними службами інших держав: від обов'язку кандидата інформувати виборців про його свідому співпрацю зі спеціальними службами інших держав не за дорученням Литви до обов'язків інформувати виборців про: 1) добровільну співпрацю кандидата зі спеціальними службами колишньої СРСР; 2) визнання його винним у скоєнні злочинного діяння (в тому числі – державної зради), незалежно від погашення або зняття судимості, на основі вироку суду Литви чи іноземної держави після 11 березня 1990 р., який набрав законної сили.

Визначено, що така вимога спрямована на захист національної безпеки держави від зовнішнього втручання, підвищення прозорості виборчого процесу, довіри виборців.

Для України, яка зазнає акту агресії з боку Росії, впровадження подібних інструментів є необхідним для забезпечення національної безпеки, стійкості демократичних інститутів, виборчої доброчесності.

Ключові слова: конституційне право на управління державними і публічними справами, громадянин, держава, національна безпека, вибори, доброчесність, виборче законодавство, прозорість виборів, інформування виборців, спецслужби, демократичні інститути, гібридні загрози.

Постановка проблеми

З розпадом СРСР та відновленням незалежності держав, які входили до його скла-

ду, Литва була однією з перших держав, які створили і розвивали таке конституційно-правове забезпечення права на управління державним і публічними справами, яке б забезпечувало національну безпеку, прозорість виборчого процесу та довіру виборців. При цьому, оскільки конституційне право на управління державним і публічними справами не є абсолютним, Литва ввела, серед іншого, і такий захід його обмеження, як інформування виборців про можливу співпрацю кандидатів з іноземними спецслужбами. Це питання стало особливо актуальним у контексті зростаючих загроз національній безпеці Литви з боку Росії та деструктивного іноземного впливу на демократичні процеси в Литві.

В Україні для забезпечення національної безпеки [1-5] необхідним є інформування виборця щодо його співпраці зі спеціальними службами інших держав не за дорученням України. Також це питання є практично назрілим з огляду на гібридну війну, яку веде Росія, дезінформацію, різні заходи прямого активного втручання держави-агресора у політичні процеси в Україні. В таких умовах демократія без розкриття зв'язків кандидатів із іноземними спецслужбами не за дорученням України або з суб'єктами господарювання тощо, які демонструють підконтрольність кандидата агентам впливу – під загрозою.

Крім того, Україна, інтегруючись з ЄС, перебуваючи у складі Раді Європи, має не лише формально впроваджувати принци-

пи виборчої добросовісності, а й забезпечувати їхню реальну дієвість. Досвід Литви з закріплення обов'язку кандидатів надавати інформацію про співпрацю зі спецслужбами інших держав не за дорученням Литви, може бути застосований в Україні.

Також для України, територія якої частково окупована росією, при реінтеграції тимчасово окупованих територій постане питання залучення громадян України, які перебували в окупації, до управління державними справами. Тому критично важливо щоб виборці могли самостійно оцінити, чи має кандидат зв'язки із «структурами» (спецслужбами інших держав, суб'єктами господарювання тощо), які можуть впливати на державні рішення не в інтересах України.

Не менш важливим є досвід Литви щодо створення системи, в якій представники національних меншин мають реальну можливість оцінювання кандидатів та фактично «через вибори» не «приводити» до здійснення управління державними справами тих кандидатів, які діють не в інтересах України, а виключно в інтересах іншої держави, підриваючи конституційний лад України.

Отже, дослідження еволюції правового регулювання в Литві інформування виборців про співпрацю кандидатів із спецслужбами інших держав є актуальним для України.

Мета статті – виділити особливості еволюції в Литві моделі інформування виборців про співпрацю кандидатів зі спецслужбами інших держав.

Наукова розробка

В юридичній науці проблематиці національної безпеки, в цілому очищення влади, обмеження права громадянина на участь в управлінні державними справами, ефективності нормативно-правового регулювання організації та проведення виборів в Україні було присвячено сучасні дослідження Ю. Бисаги, О. Васильченко, Л. Дешко, Я. Ленгер, О. Лотюк, О. Щербанюк та інших вчених [6-15]. Водночас, досліджень, в яких би аналізувалась еволюція в Литві моделі інформування виборців про співпрацю

кандидатів зі спецслужбами інших держав – не проводилось.

Виклад основного матеріалу

До набрання чинності Виборчого кодексу Литовської Республіки (затверджений Конституційним законом Литовської Республіки 19 липня 2022 р. № XIV-1381) [16] в Литві діяв Закон Литовської Республіки «Про вибори Сейму» від 9 липня 1992 р. [17].

В цьому Законі була окрема стаття – 98 – «Позбавлення мандата члена Сейму у зв'язку з неоголошенням виборцям про співпрацю зі спецслужбами інших держав і покарання, яке було призначено за вироком суду» [16]. Тобто, норми права, які зобов'язували члена Сейма інформувати виборців про співпрацю зі спецслужбами інших держав і покаранні, яке він мав відповідно до вироку суду, не були розпорочені по різних статтях Закону, а були згруповані в одну. Бачиться, що цей підхід доцільно запозичити і Україні – він відповідає правилам законодавчої техніки і виявився ефективним в Литві.

Відповідно до п. 1 ст. 98 вище згаданого Закону кожен кандидат у члени Сейму має публічно оголосити про факт свідомої співпраці не за завданням Литовської Республіки зі спецслужбами інших держав. Про це він зазначає в анкеті кандидата в члени Сейму. У виборчому плакаті кандидата у члени Сейму, що видається Головною виборчою комісією, а також у плакаті зі списком кандидатів біля прізвища кандидата має бути зазначено: «Не за завданням Литовської Республіки свідомо співпрацював із спецслужбами іншої держави» [16].

Таким чином, по-перше, суб'єктом, який оголошував про факт свідомої співпраці не за завданням Литовської Республіки зі спецслужбами інших держав, був визначений саме кандидат в члени Сейму – не партія, до складу якої він входить, ні інші суб'єкти. Обов'язок з такого оголошення покладался виключно на кандидата в члени Сейму, він був його носієм, і саме він мав його виконати. По-друге, оголошення про свідому співпрацю за завданням Литовської Республіки зі спецслужбами інших держав здійснювалось виключно публічно. Норма Закону носить

імперативний характер і не допускає будь-яких виключень.

По-третє, модель інформування включала письмову фіксацію факту свідомої співпраці не за завданням Литовської Республіки зі спецслужбами інших держав в анкеті кандидата в члени Сейму. Коло засобів ефективного інформування виборців про вище згаданий юридичний факт були такі: 1) в виборчому плакаті кандидата в члени Сейму робиться відмітка про його свідому співпрацю не за завданням Литовської Республіки зі спецслужбами інших держав; друкує такий плакат Головна виборча комісія; 2) фіксація в списку кандидатів біля його прізвища «Не за завданням Литовської Республіки свідомо співпрацював зі спецслужбами іншої держави».

Пунктом 2 ст. 98 Закону Литовської Республіки «Про вибори Сейму» від 9 липня 1992 р. передбачалося, що у разі не зазначення цього кандидатом та дійсності рішення суду, на підставі якого встановлено факт, що має юридичне значення (або цей факт у встановленому законами порядку, підтвердив сам кандидат) його свідомого співробітництва не за завданням Литовської Республіки зі спецслужбами інших держав, Головна виборча комісія його не реєструє, а якщо він уже був зареєстрований негайно скасовує його реєстрацію кандидатом у член. У разі не зазначення цього кандидатом та доказу після виборів Сейму в установленому законами порядку його свідомого співробітництва не за завданням Литовської Республіки зі спецслужбами інших держав починаючи з дня доказу цього припиняються його повноваження члена Сейму.

Отже, Закон закріплював 2 способи встановлення факту свідомої співпраці не за завданням Литовської Республіки зі спецслужбами інших держав: 1) рішення суду; 2) підтвердження з боку самого кандидата у встановленому законами Литви порядку.

На суб'єкта, який наділений повноваженнями щодо організації підготовки і проведення виборів до Сейму покладалися такі обов'язки: 1) якщо кандидат ще не був зареєстрований – не реєструвати такого кандидата; 2) якщо кандидат був зареєстрований – негайно скасувати його реєстрацію; 3) якщо

особа стала членом Сейму – припинити його повноваження як члена Сейму з дня доказу факту співпраці.

Якщо особа стала членом Сейму, не вказувала факт свідомої співпраці не за завданням Литовської Республіки зі спецслужбами інших держав в анкеті кандидата в члени Сейму та не інформувала виборців, але такий факт мав місце, то відповідно до законодавства Литви цей факт підлягає доведенню. Лише після його доведення наступать юридичні наслідки.

З набранням чинності Виборчого кодексу Литовської Республіки (затверджений Конституційним законом Литовської Республіки 19 липня 2022 р. № XIV-1381) було розширено коло питань, щодо яких кандидат має інформувати Головну виборчу комісію та виборців (ст. 76). Зокрема, норми цього Кодексу зоб'язують кандидатів надавати інформацію про свою діяльність у сферах, які можуть впливати на національну безпеку, включаючи можливу співпрацю з іноземними спецслужбами. Це стало важливим кроком у забезпеченні прозорості та довіри до виборчого процесу, забезпеченні національної безпеки.

Зокрема, заповнюючи анкету, особа, яка має намір стати кандидатом у члени Сейму або Президента Республіки, не пов'язана присягою або зобов'язанням перед іноземною державою, якщо вона була громадянином іншої держави (держав) (держав), повинна подати документ про вихід з цього громадянства або про його втрату, а також письмове підтвердження певної форми і змісту, що він ознайомлений з питаннями зберігання своїх персональних даних і розуміє, що Головна виборча комісія зобов'язана отримувати від компетентних органів Литовської Республіки, іншої держави (держав) відомості, що стосуються присяги або обов'язку кандидатів у депутати Сейму, Президента Республіки перед іноземною державою, громадянства іншої держави (держав), відмови від нього або втрати його (пп. 8 п. 1 ст. 76); чи не було відбуте в повному обсязі призначене судом покарання (пп. 9 п. 1 ст. 76); чи свідомо він співпрацював зі спецслужбами колишнього СРСР – Головна виборча комісія зобов'язана оприлюднити

ці дані, а також ім'я та прізвище особи на своєму сайті в мережі Інтернет протягом 24 годин з моменту подання анкети (пп. 11 п. 1 ст. 76); чи визнано його винним у вчиненні злочинного діяння після 11 березня 1990 року на підставі остаточного рішення (рішення) суду Литовської Республіки або іноземної держави, незалежно від закінчення строку або погашення судимості (пп. 12 п. 1 ст. 76); чи був він раніше усунутий з посади Президента Республіки або позбавлений мандата (мандатів) члена Сейму, члена Ради місцевого самоврядування, мера або члена Європейського парламенту за порушення присяги, грубе порушення Конституції або вчинення злочину, або за грубе порушення цього Кодексу із зазначенням органу, який прийняв рішення, і дати прийняття рішення (пп. 13 п. 1 ст. 76) [17].

Основними факторами, які сприяли змінам в законодавстві Литви, стали: загрози національній безпеці (зростаючий ризик іноземного втручання, зокрема, росії, у внутрішні справи Литви з використанням таких інструментів, як кібератаки, інформаційна війна тощо); необхідність посилення забезпечення політичної свідомості виборців та прозорості політичних процесів, підвищення політичної відповідальності кандидатів.

Висновки

1. Встановлено, що в Литві в правовому регулюванні інформування виборців про співпрацю кандидата в депутати зі спеціальними службами інших держав не за дорученням Литви відбулась еволюція: від обов'язку кандидата інформувати виборців про його добровільну співпрацю зі спеціальними службами інших держав не за дорученням Литви до обов'язків інформувати виборців про: 1) добровільну співпрацю кандидата зі спеціальними службами колишньої СРСР; 2) визнання його винним у скоєнні злочинного діяння (в тому числі – державної зради), незалежно від погашення або зняття судимості, на основі вироку суду Литви чи іноземної держави після 11 березня 1990 р., який набрав законної сили.

2. Еволюція правового регулювання інформування виборців про співпрацю кандидатів з іноземними спецслужбами в Литві

відображає прагнення держави забезпечити національну безпеку, повну прозорість всіх демократичних процесів. Зміни в законодавстві стали відповіддю на нові виклики та загрози, що виникли в умовах гібридних війн росії. Цей досвід може бути корисним для інших країн, які прагнуть підвищити ефективність конституційно-правового забезпечення національної безпеки та стійкості демократичних інститутів.

Література

1. Бисага Ю., Дешко Л., Нечипорук Г. Міжнародна безпека, національна безпека, конституційна безпека: теоретико-правові підходи. Порівняльно-аналітичне право. 2020. № 4. С. 43–49.

2. Поличко Т., Бисага Ю., Берч В., Дешко Л., Нечипорук Г., Петрецька Н. Верховенство конституційних норм у національній системі права. Ужгород: ТОВ «РІК-У», 2021. 220 с.

3. Право – дієвий засіб перемоги України у війні з рф: аналітика, оцінки, прогнози: міжнародна колективна монографія / за заг. ред. Бисаги Ю.М., Белова Д.М., Берч В.В., Дешко Л.М., Заборовського В.В. та Продан В.І. Ужгород: Видавничий дім «РІК-У», 2023. 275 с.

4. Барнич К.І., Бисага Ю.М., Берч В.В., Дешко Л.М., Фрідманський Р.М. Реалізація конституційного права на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань: монографія. Ужгород: ТОВ «РІК-У», 2021. 220 с.

5. Дешко Л. Правові та організаційні засади очищення влади в Україні та державах-учасниках ЄС. Конституційно-правові засади інтеграції до Європейського Союзу: XVII Тодиківські читання: зб. тез наук. доп. і повідомл. Міжнар. наук. конф. (14 листоп. 2024 р.), м. Харків / редкол.: Т. М. Слінько (голова) та ін.; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків: Право, 2024. С. 35-36.

6. Дешко Л.М., Васильченко О.П., Лютюк О.С. Люстрація як вид конституційно-правової відповідальності та відшкодування моральної шкоди, завданої в результаті порушення права особи на участь в управлінні державними справами: практика ЄСПЛ у справах проти України. Наукові інновації та

передові технології. 2024. №11. С. 554-566.

7. Васильченко О.П., Дешко Л.М., Лотюк О.С. Співвідношення конституційно-правової та політичної відповідальності суб'єктів виборчого процесу. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». 2024. Випуск 85: частина 1. С. 181-187.

8. Dешко L., Vasylychenko O., Lotiuk O. Crime an Tatar National-Territorial Autonomy: Reg ulatory and Legal Guarantees of the Rights and Freedoms for the Indigenous Peoples of Ukraine. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2022. № 3. P. 24–28.

9. Дешко Л., Бондарєва К. Кібербезпека в Україні: національна стратегія та міжнародне співробітництво. *Порівняльно аналітичне право*. 2018. № 2. С. 379-382. http://pap-journal.in.ua/wp-content/uploads/2020/08/2_2018.pdf.

10. Dешко L.M., Bysaga Y.M. The structure of the constitutional and legal mechanism of financial support for the preparation and holding of elections of People's Deputies of Ukraine. *Право UA*. 2023. № 1. С. 187- 198.

11. Dешко L.M., Bysaga Y.M. The concept of the constitutional and legal mechanism of financial support for the preparation and holding of elections of people's deputies of Ukraine. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: «Право»*. 2023. Вип.75. Ч.3. С.241-246.

12. Dешко L.M., Bysaga Y.M. Responsibility for violation of the rules of financing a political party, election agitation or agitation of a referendum. *Електронне наукове видання «Порівняльно-аналітичне право»*.2023. №1. С. 650-654.

13. Щербанюк О.В. Конституційно-правова відповідальність парламентарів в країнах ЄС: особливості застосування санкцій. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. №11. С. 565-568.

14. Ленгер Я.І. Роль принципу верховенства права при застосуванні санкцій конституційно-правової відповідальності. *Право та державне управління*. 2024. №3. С.134-139.

15. Ленгер Я.І. Люстрація як санкція конституційно-правової відповідальності: досвід Угорщини. *Юридичний науковий*

електронний журнал. 2024. №10. С.599-601.

16. Про вибори Сейму: Закон Литовської Республіки від 9 липня 1992 р. (із змінами). URL: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.270180>.

17. Виборчий кодекс Литовської Республіки від 19 липня 2022 р. URL: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/1f90c1d26c9911ed8a47de53ff967b64>.

Basalaeva A.V

**THE REQUIREMENT TO INFORM
VOTERS ABOUT A CANDIDATE'S
COOPERATION WITH SPECIAL
SERVICES OF OTHER STATES: THE
EVOLUTION OF LITHUANIAN
LEGISLATION**

The scientific article analyzes the evolution of legal regulation in Lithuania of informing voters about a candidate's cooperation with special services of other states: from the obligation of a candidate to inform voters about his conscious cooperation with special services of other states not on behalf of Lithuania to the obligation to inform voters about: 1) the candidate's voluntary cooperation with special services of the former USSR; 2) his recognition as guilty of committing a criminal act (including treason), regardless of the expungement or removal of the criminal record, based on a verdict of a court of Lithuania or a foreign state after March 11, 1990, which entered into legal force.

It is determined that such a requirement is aimed at protecting the national security of the state from external interference, increasing the transparency of the electoral process, and voter trust.

For Ukraine, which is experiencing an act of aggression from Russia, the introduction of such instruments is necessary to ensure national security, the stability of democratic institutions, and electoral integrity.

Keywords: constitutional right to manage state and public affairs, citizen, state, national security, elections, integrity, electoral legislation, transparency of elections, voter information, special services, democratic institutions, hybrid threats.